

EEVA AARREVAARA

TkT, yliopettaja, Lahden ammattikorkeakoulu

EMILIA RÖNKKÖ

TkT, tutkijatohtori, Oulun yliopisto

Maaseututaajamien rakennettu ympäristö aluehistorian ja kulttuuriperinnön näkökulmista

TIIVISTELMÄ

Tämän artikkelin tavoitteena on kuvata, miten maaseututaajamien rakennettu ympäristö on Suomessa muuttunut ja millaisessa vaiheessa maaseututaajamat ovat nykyään sekä pohtia, miten ne voisivat hyötyä kulttuuriperinnön ja alueidentiteetin näkökulmista tulevaisuuden kehityshaasteissa.

Maaseututaajamien elinvoimaisuus on vuoroin kukoistanut, taantunut ja jopa näivettynyt. Rakennetun ympäristön muuttuminen on ollut voimakkainta sotien jälkeisenä kautena, ja yhtä aikaa näkyvät eri aikojen rakennustavat luovat sekavan yleisilmeen. Autoliikenteen lisääntyessä teiden leveys kasvoi ja muutti taajamien rakennetta yhdessä uudenmallisten liikerakennusten kanssa. Kapeat kirkonkylän raitit alkoivat siten harvinaistua. Tyypillinen piirre etenkin merkittävien liikenneväylien varteen sijoittuneissa taajamissa on ollut uuden ohitustien rakentaminen, mikä on vaikuttanut merkittävästi yhdyskuntarakenteen muuttumiseen. Asutuksen laajeneminen ja uusien keskusten muodostuminen on häivyttänyt historiallisten tekijöiden näkyvyyttä eri alueilla. On kuitenkin huomattava, että meillä asutus on säilynyt kaikissa kirkonkylissä tai maaseututaajamissa niillä alueilla, joista se on lähtenyt

kehittymäänkin. Näin ollen myös historiallinen asuinpaikka tai -alue on arvo, joka voidaan tunnistaa taajamaympäristöissä.

Rakentamisen ohjaus on vakiintunut maaseudulla myöhemmin kuin kaupungeissa. Tämä on osaltaan vaikuttanut siihen, että modernistisen suunnittelukäsityksen vallitessa vanha rakennuskulttuuri on vähentynyt voimakkaasti. Maaseututaajamiin kohdistuu uusia haasteita, kun väestö vähenee ja ikääntyy. Jatkossa tarvitaan pohdintaa siitä, mistä lähtökohdista ja millä strategialla ympäristö tulisi huomioida, jotta tulevaisuuden elinympäristö vastaisi asukkaiden tarpeisiin. Samalla on arvioitava rakennusperinnön asemaa ja merkitystä tässä yhteydessä.

Avainsanat: maaseututaajama, muutos, aluehistoria, kulttuuriperintö, identiteetti

Rakennetun ympäristön muutosten taustaa

Seuraavassa kuvaamme, millaisia taustatekijöitä maaseututaajamien rakennetun ympäristön muutosten taustalla on. Lisäksi määrittelemme, miten kirjoituksen keskeiset käsitteet – aluehistoria ja alueidentiteetti sekä kulttuuriperintö ja rakennettu kulttuuriympäristö – on tässä yhteydessä ymmärretty.

Maaseututaajamien muutosprosessit ovat ilmentäneet suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneita murroskohtia tai käännekohtia (Ylikangas 1993, 137; Meinander 2007, 150–151). Näitä voidaan luonnehtia ajallisiksi vaiheiksi, jolloin yhteiskunnalliset olot ovat merkittävästi muuttuneet, ja niiden vaikutus voidaan tunnistaa myös rakennetussa ympäristössä, uudisrakentamisessa sekä kulttuuriperinnön säilyttämisessä tai sen tuhoamisessa. Maaseututaajamat ovat käytännössä vanhoja historiallisia kirkonkylä, joiden kehitys erosi 1800-luvulta alkaen muista kylistä. Kirkon ympärille muodostunut keskus kasvoi, kun sinne sijoittui liikerakentamista ja kunnallisia palveluja (vrt. Kuitunen 2013). Hallinnollisesti pienet kirkonkylät ovat alun perin olleet keskeisen emäseurakunnan kappeliseurakuntia, joille on annettu jossain vaiheessa itsenäisyys. Myöhemmin näistä on kehittynyt itsenäisiä kuntia. Uusien kuntaliitosten myötä saattaa käydä niin, että monet näistä pienistä kunnista palautuvat takaisin sen keskuksen vaikutuspiiriin, josta ovat jossain historiallisessa vaiheessa eronneet.

Historiallisesti merkittävät asutuspaikat ovat yleensä muodostuneet reittien solmukohtiin. Vanhin kiinteä asutus on sijoittunut vesireittien varsille. Myös vanhimmat tiet ovat yhdistäneet asuinpaikat toisiinsa. Kirkonkylät ovat sijoittuneet maisemallisesti hyvin valituille paikoille ja järvien tai jokien rannoille. Tyypillisesti rakennuspaikoiksi on valittu maaperältään routimattomia harjuja tai kumpareita.

Maaseutualueilla 1900-luvun alkuun vallinnut kansanomaisen rakennustapa alkoi muuttua vähitellen ammatilliseksi toiminnaksi. Kansanomaisen rakennuskulttuuri on ymmärretty kansan rakentamisena, jossa ei ole ollut mukana koulutettua

suunnittelijaa käsitteen nykyisessä mielessä (Korhonen 1988, 18). Rakentamiseen ja suunnitteluun liittyvien ammattikuntien syntyminen liittyy professionalisaatiokehitykseen, joka näkyy esimerkiksi arkkitehtien ja muiden rakentamisen ammattikuntien vaiheissa (vrt. Werne 1980; Salokannel 1993, 45–46). Tradition jatkuvuuden katoaminen ja modernin yhteiskunnan kasvava kompleksisuus oli johtanut siihen, että alettiin tarvita yhdyskuntien suunnitteluun erikoistuneita asiantuntijoita hallinnoimaan monimutkaistuvia prosesseja. Maaseutualueilla suunnitelmallisen rakentamisen osuus kasvoi vähitellen 1900-luvun alkupuolelta sodanjälkeiseen aikaan siirryttäessä. On todettu, että jälleenrakennuskaudella rakennettiin ensimmäistä kertaa kaikki rakennukset erikseen laadittujen suunnitelmien mukaan.

Lainsäädännön näkökulmasta maaseutu oli pitkään toisarvoista aluetta suhteessa kaupunkeihin. Tätä kuvastaa etenkin se, että vuonna 1958 voimaan tullut rakennuslaki koski aluksi vain kaupunkia. Maaseudulla tapahtuvaa rakentamista säädeltiin vuoden 1945 maaseuturakentamista koskevalla lailla, ja vasta vuonna 1967 kuntien kaavoitusmonopoli laajeni maaseutukuntiin. (Kyläyleiskaavoitus... 2012.) Rakennuslaissa maaseututaajamia koskevien rakennuskaavojen sisältövaatimukset olivat myös suppeampia kuin kaupunkien yksityiskohtaisessa kaavoituksessa käytettyjen asemakaavojen. Kaava-asiakirjoihin sisältyi harvoin tarkempia ohjeita tai havainnekuvia suunnittelun tavoitteena olevasta ympäristöstä. Rakennetun ympäristön suojele ei ollut rakennuskaavoissa yleistä.

Erityinen haaste maaseudun alueidentiteetin ja kulttuuriympäristön näkökulmasta oli, että suunnittelu oli valtion ohjaamaa eikä paikallista asiantuntemusta juuri ollut käytössä. Rakentamisessa sovellettiin usein poikkeuslupamenettelyä, mikä aiheutti haittaa alueiden kokonaisvaltaisemmalle suunnittelulle. 1970-luvulla havahduttiin etsimään muutosta vallinneisiin käytäntöihin. Maaseudun rakennuskulttuuripäivät järjestettiin vuonna 1977, ja tuolloin koottiin yhteen havaintoja kehittämistarpeista kuten ylimitoitettujen ja vanhentuneiden rakennuskaavojen käsittelystä ja uusimisesta. Alalla syntyiikin tarpeellista julkaisu- ja valistustoimintaa

aiheeseen liittyen (Tarjanne 2015; Rakennus-suojelu 1987).

Samaan aikaan huomattiin myös, että kulttuuriympäristöistä tarvitaan lisää tietoa niiden säily-misen turvaamiseksi. Tämän johdosta ryhdyttiin etenkin kaupungeissa tarkistamaan vanhentuneita kulttuuriympäristöinventointeja sekä laajen-tamaan niiden näkökulmaa. Inventointiluette-loihin koottiin aluksi kuvaukset ja valokuvat yksit-täisistä arvokkaista rakennuksista.

Maaseututaajamissa suppeat inventoinnit alkoivat yleistyä 1970-luvulla. Rakennuskult-tuurin inventoinnit ovat sisällöltään muuttuneet huomattavasti sitten 1960-luvun, jolloin ensim-mäiset luetteloinnit tehtiin suomalaisissa puukau-pungeissa (Koponen 2006, 32). Maaseudulla 1980-luvun aikana laadituissa inventoinneissa tuotiin esiin rakentamisen historiaan tai paikkaan liittyviä arvoja sekä miljööseen ja maisemaan sisäl-tyviä arvoja. 1990-luvun alussa julkaistiin viimein kattavat ja ajantasaiset inventoinnit valtakunnalli-sesti arvokkaista maisemista ja kulttuuriympäris-töistä. Kuntien kulttuuriympäristöohjelmien laati-minen käynnistyi samoihin aikoihin.

Rakennuslain kokonaisuudistus ja aluehal-linnon uudet järjestelyt toivat lisää haasteita kunnille, kun vastuu kaavoituksesta siirtyi koko-naisvaltaisesti niille ja aluehallinnon vaikutustavat muuttuivat (Tarjanne 2015). Pienissä maaseutu-kunnissa kulttuuriympäristön kaavallinen suojelu on ollut pitkään harvinaista, mutta sitä on edis-tänyt uuden maankäyttö- ja rakennuslain voimaantulo 2000-luvun alussa. Kulttuuriympä-ristöön liittyvän tiedon lisääminen ja aiempaa myönteisempi ilmapiiri edistävät arvokkaan raken-netun ympäristön säilyttämistä, joskin siihen sisältyy edelleen runsaasti haasteita. (Kovanen 2015.)

Aluehistoria ja alueidentiteetti

Olemme valinneet maaseututaajamien muutos-prosessien tarkastelunäkökulmaksi tässä artikke-lissa aluehistorian sekä kulttuuriperinnön, erityi-sesti rakennetun ympäristön. Alueen käsite sisältää fyysisen ympäristön lisäksi myös muita näkö-kulmia. Alueidentiteetti käsitetään myös

sosiaalisena ja kulttuurisena ulottuvuutena. Raken-netun ympäristön ja kulttuuriperinnön määrittely suhteessa maaseututaajamien muutosprosesseihin edellyttää fyysisen tilallisuuden ohella sosiaalisen ja ajallisen ulottuvuuden huomioimista.¹

Arvotettujen ja suojeltujen kulttuuriympäristö-kohteitten ja kokonaisuuksien lisäksi voidaan puhua myös inhimillisten käytäntöjen kautta muodostuvasta arjen kulttuuriympäristöstä, jossa paikalliset merkitykset ja myös alueidentiteetti rakentuvat. Rakennettu kulttuuriperintö sekä siihen liittyvät tarinat, tavat ja traditiot ja paik-kojen nimet ovat elintärkeitä sekä yksilöiden että yhteisöjen historiallisen olemassaolon ilmaisemi-selle. Historiallisen ajan ymmärtäminen, johon sisältyy olennaisesti ihmisen tapa jäsentää olemistaan ajassa kirjaten, määrittäen ja laskien ajan kulkua ja ”kulumista”, havainnollistuu esimerkiksi puhuessamme ajan hampaan vaiku-tuksesta rakennusperintöön. Kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristöt ovat siten eräänlaista aineel-lista ja aineetonta selontekoa tietyn yhteisön ja kulttuurin olemassaolosta. (Heidegger 2000, 399–400; Rönkkö 2012, 151–154.)

Voidaan puhua paikkojen identiteetistä, joka ilmenee fyysisenä ympäristönä ja sen tunnus-omaisina piirteinä, jotka erottavat paikan toisista paikoista omakseen. Toisaalta voidaan käsitellä asukkaiden kokemusta paikan identiteetistä, mikä sisältää myös sellaisia ympäristön tekijöitä, jotka ovat olemassa enää ihmisten muistissa ja koke-muksissa. Hautamäki (1978, 5) on kuvannut alueidentiteettiä kokemuksena, jonka kautta ihmiset samastuvat asuinpaikkaansa. Alueidenti-teetin tekijöitä ovat siis paikan fyysinen luonne, sosiaalinen rakenne ja historia. Voimakas alueiden-teetin kokemus voi edesauttaa ympäristön arvos-tamista sekä historiallisen omaleimaisuuden säilyt-tämistä, mutta toisaalta myös sen kehittämistä. Maaseututaajamien kehittämistä kaupunkien malleja ja ihanteita jäljitellen onkin kritisoitu

1 Tätä vuoropuhelua on pohtinut arkkitehtuurin tutkimuksen alalla erityisesti Christian Norberg-Schulz (1971). Hänen esittämänsä jako eksistentiaaliseen ja arkkitehtoniseen tilaan korostaa arkkitehtonista tilaa fyysisenä tilan ilmenemismuotona, ja vastaavasti eksistentiaalista tilaa ajallisena, kokijan myötä syntyvänä. (Ks. myös Passinmäki 2011.)

ennen muuta omaleimaisuuden katoamisen vuoksi (emt.).

Rakennusperinnön arvot muodostuvat yhteisön olemisen tavoissa ja merkityksellistämisen prosesseissa, jotka siirtyvät (ja myös määrittyvät uudelleen) tradition kautta uusille sukupolville. (Norberg-Schulz 1971, 36–38.) Kun vanhat arvot syrjäytyvät ja korvautuvat uusilla niin yhteiskunta siirtyy ikään kuin uudelle tasolle. Toisinaan arvojen ja rakennetun ympäristön välinen suhde hämärtyy etenkin heterogeenisissä, fragmentoituneissa moderneissa ympäristöissä. (Rapoport 1977, 24.) Modernismin eräs seuraus (ja lähtökohta) oli keskusteluyhteyden katkaiseminen menneeseen ja ajallisen ulottuvuuden hylkääminen universaaliuden hyväksi. (Ks. Alexander 1964, 46, 55.) Nopeaan tahtiin tapahtuneet murrosvaiheet ja niin sanotun yhtenäiskulttuurin pirstaloituminen ovat olleet leimaa-antavia myös maaseututaajamien muutosprosesseille.

Kulttuuriperintö ja rakennettu kulttuuriympäristö

Kulttuuriperintöä on määritelty esimerkiksi seuraavasti:

”Kulttuuriperintö on ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntyntä henkistä ja aineellista perintöä. Aineellinen kulttuuriperintö voi olla joko irtainta (esim. kirjat ja esineet) tai kiinteää (ks. esim. rakennusperintö).” (Rakennusperintö 2015.)²

Alueista puhuttaessa kulttuuriperintö-käsitteen sijaan käytetään termiä kulttuuriympäristö, jota on luonnehdittu seuraavasti:

”Sillä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen nimeämiset. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö. Kulttuuriympäristöön kuuluvat myös muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit” (emt.).

² Rakennusperintöportaali on ympäristöministeriön ja opetusministeriön vuonna 2006 käyttöön ottama sähköinen sivusto.

Rakennetun ympäristön suunnitteluun liittyvässä keskustelussa käsite kulttuuriympäristö on käyttökelpoisempi ja kuvaavampi ilmaisu. Myös tässä artikkelissa kulttuuriperinnöllä viitataan nimenomaan alueisiin ja niiden historiaan liittyvään kiinteään eli rakennettuun kulttuuriperintöön. Kulttuuriympäristö-käsite on vakiintunut käyttöön vasta hallinnon ja suunnittelun kautta 1990-luvulta alkaen. Tämän artikkelin kannalta keskeistä on, että taajamien ja kirkonkylien kulttuuriympäristö nähdään arvokkaana kokonaisuutena, joka koostuu paikallisesti, maakunnallisesti sekä valtakunnallisesti merkittävistä kokonaisuuksista. Usein alueen historian vanhimpia kerrostumia edustavat kirkot ja pappilat lähiympäristöineen ovat esimerkkejä valtakunnallisesti arvokkaiksi arvioituista kulttuuriympäristöistä.

Kulttuuriperintöön liittyvien käsitteiden omaksumiseen ja muuttumiseen ovat vaikuttaneet kansainväliset rakennuksia ja maisemaa koskevat sopimukset sekä myös kansallinen lainsäädäntö ja sen kehitys. Vuonna 1966 tuli voimaan laki kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten suojelusta. 1970-luvun alussa valtioneuvosto asetti Rakennussuojelukomitean, jonka tehtävänä oli pohtia rakennustaiteellisesti, historiallisesti tai maisemallisesti merkittävien rakennusten ja rakennettujen kokonaisuuksien suojelua. Komiteatyön tavoitteenasettelussa on merkillepantavaa, että siirryttiin puhumaan yksittäisten rakennusten sijasta rakennusten muodostamista kokonaisuuksista. (Rakennussuojelukomitean mietintö 1974.)

Seuraavissa luvuissa kuvataan, millaisessa vaiheessa maaseututaajamat ovat nykyään ja miten ne voisivat hyötyä kulttuuriperinnön ja alueidentiteetin näkökulmista tulevaisuuden kehityshaasteissa.

Suomalaiset maaseututaajamat kohdetutkimusten valossa 2010-luvulla

Edellä kuvatut toimintaympäristön ja lainsäädännön muutokset ovat ilmenneet fyysisessä ympäristössä monin eri tavoin. Jo 1980-luvulla todettiin ongelmaksi 1960- ja 1970-lukujen kaavoitukselle ominainen väestönkasvun ylimitoitettu

Kuva 1: Esimerkki Sysmän taajamasta, jossa liikekeskustan tiealue on ensin laajentunut asfalttikentäksi ja myöhemmin tiealuetta on jaettu osiin liikenneturvallisuuden parantamiseksi rakentamalla erilliset kevyen liikenteen väylät ja lisäämällä istutuksia. (Suomen Ilmakuva Oy)

ennuste ja siihen perustuneet kaavat, joiden mukaisesti lähes kaikki vanhat rakennukset oli tarkoitus purkaa ja korvata uudisrakentamisella (vrt. Kukkonen & Rautamäki 1982). Maaseutu-taajamat alkoivat muistuttaa toisiaan ja samat kaupungistumisen ihanteen mukaiset ilmiöt alkoivat toistua: tällaisia olivat esimerkiksi teiden oikaisu ja taajaman ohittavat tiet, hallimaiset liikerakennukset ja vanhojen rakennusten purkaminen uusien tieltä, sekä mittakaavan kasvaminen tiiviisti rajautuneesta raittimiljööstä aukeisiin asfalttikenttiin, kuten ylläoleva viistokuva (kuva 1) osoittaa.

Hiljattain päättyneessä valtakunnallisessa *Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla* -tutkimuksessa (Aarrevaara 2015) kuvattiin ja analysoitiin eri puolilta maata valittujen maaseututaajamaympäristöjen muutosta viimeisen kolmenkymmenen vuoden ajalla, ja verrattiin havaintoja 1980-luvun alussa julkaistun *Suomalainen maaseututaajama* -tutkimuksen (Kukkonen & Rautamäki 1980 ja 1982) tuloksiin. Keskeisenä havaintona voitiin todeta, että suomalaisissa kirkonkylissä ja maaseututaajamissa näkyy edelleen, että niihin on laadittu ylimitoitettua kasvuun perustuvia kaavasuunnitelmia, jotka ovat toteutuneet vain osittain. Uusia asuinalueita alettiin toteuttaa

aluerakentamisen periaatteella ottaen käyttöön yksi uusi laajennus taajaman reuna-alueelta kerrallaan. Taajamien keskustoissa purettujen rakennusten tilalle rakennettiin usein rakennusajankohdalleen tyypillisiä, mutta vanhasta ympäristöstä hyvin poikkeavia uudisrakennuksia. Kaiken kaikkiaan rakennettu ympäristö muuttui hyvin heterogeeniseksi ja eri aikojen rakennustyyliä sisältäväksi. Yhtenäisimpiä rakennettuja miljöitä maaseututaajamissa ovat kirkonkylien 1800-luvun lopulla muodostuneet alueet, jotka ovat voineet säilyä esimerkiksi sen vuoksi, että uutta, urbaanien ihanteiden mukaista taajaman keskustaa on alettu syystä tai toisesta muodostaa kauemmaksi vanhasta ytimestä.

Kulttuuriperinnön säilymisen haasteet ovat liittyneet maaseututaajamien kasvuvauhtiin. Pienissä ja maltillisesti kasvaneissa kirkonkylissä rakennetun ympäristön muutospaineet eivät ole olleet suuria, ja historiallisia piirteitä niin tielinjauksissa, rakennuksissa kuin ympäristön käytössä ja toiminnassakin on säilynyt enemmän kuin voimakkaammin kasvaneissa taajamissa. Kasvukeskusten läheisyydessä sijaitsevat lievealueet ovat rakentuneet lähiömäisiksi, eivätkä edusta enää selkeästi maaseutua eivätkä kaupunkia. Lievealuerakentaminen syö sekä keskustaajaman että kylän voimaa.

Näihin muodostunut uusi rakennuskanta koostuu pääsääntöisesti teollisesti tuotetuista tyyppitaloista, joilla ei ole kiinnekohtaa paikalliseen ympäristöön.

Hyvin samankaltaisia havaintoja tehtiin kansainvälisessä maaseututaajamien kulttuuriperintöä tarkastelleessa tutkimushankkeessa vuosina 2005–2008. Hankkeessa vertailtiin suomalaisia, unkarilaisia sekä irlantilaisia maaseudun kirkonkylä, ja voitiin tehdä havaintoja rakennetun ympäristön muutosprosesseihin liittyvistä yleisurooppalaisista trendeistä sekä kulttuuriympäristöissä ilmentyneistä konkreettisista muutoksista. (Ihatsu & Mäntysalo 2006 sekä Ihatsu 2007.) Tällaisia ovat esimerkiksi voimakkaan kaupungistumisen mukanaan tuoma syrjäkyläjen autoituminen, toisaalta suurten kaupunkien läheisyydessä sijaitsevien maaseutualueiden nopea kasvu ja rakentamispaine sekä markkinatalouden mukanaan tuomat globaalit trendit uudis- ja korjausrakentamisessa. Eroja eri maiden välillä puolestaan löytyi suhtautumisessa maaseutukyläjen keskustojen rakennusperinnön säilyttämiseen. Irlannissa historialliset kyläkeskustat ovat monissa tapauksissa vahvasti suojeltuja, ja täydennysrakentaminen kyläjen sisällä on tarkkaan säädeltyä. Suojelun painopiste on yhtenäisten keskustojen suojelussa erityisen kulttuuriympäristökaavan (*Heritage Plan*) avulla (kuva 2). Pääkaupungin Dublinin läheisillä maaseutualueilla uudisrakentamisen paine on

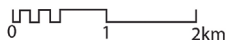
suuri, mutta rakentaminen on määrätietoisesti ohjattu kyläjen ulkopuolelle erillisille asutusalueille. Aluerakentamiskohteitten myötä maatilakeskusten lisäksi ei juuri ilmene varsinaista haja-asutusta, ja tästä syystä nummialueet ovat säilyneet maisemallisesti hyvin yhtenäisinä. Maisema käsitetäänkin tärkeäksi osaksi kansallista identiteettiä ja kulttuuriperintöä. Unkarilaisissa kylissä puolestaan syrjäinen sijainti ja taloudellisten resurssien niukkuus ovat olleet keskeisin tekijä ehjien kyläkonaisuuksien säilymisessä, vaikka postsosialistisessa Unkarissa yhteiskunnallinen muutos on ollut merkittävää ja jatkuu edelleen. (Ihatsu & Mäntysalo 2006.)

Suomalaisissa maaseututaajamissa muutoksia on määrittänyt se, onko taajaman keskipiste pysynyt paikoillaan vai vaeltanut kauemmas. Taajamien keskustat alkoivat 1960–1970-luvulla muuttua, kun ohitusteitä ja uudenlaisia päivittäistavarakauppoja alettiin rakentaa. Tilanteessa, jossa taajaman keskipiste on siirtynyt selkeästi etäämmälle, vanhempi rakennettu miljö on voinut jäädä rauhaan muospaineilta ja rakennusperinnön säilymisen edellytykset ovat olleet paremmat. Havainnollinen esimerkki tästä kehityskulusta on Hauhon kirkonkylä Hämeessä (kuva 3). Keskiakaisen kirkonkylämiljöön säilymisen on mahdollistanut uusi taajaman ohittanut läpikulkutie, jonka varten kaupalliset palvelut

Kuva 2: Irlantilaisista kyläraittia leimaa vahva kulttuuriperintö, toisaalta myös autoitumisen haasteet näkyvät. (Emilia Rönkkö)

HAUHO 2014

Kuva 3: Hauhon taajaman alue ja päätiät vuonna 2014. Nykyinen Lahti–Tampere -tie ohittaa taajaman sen pohjoispuolelta ja vanhempi tie kulkee taajaman nykyisen keskustan läpi. Vanha kirkonkylä jää vesistön rannan puolelle. (Anni-Maija Fincke 2015)

ovat siirtyneet. Myöhemmin on vielä rakennettu uusiin Lahti–Tampere -valtatiet, joka ohittaa taajaman merkittävästi kauempaa. (Ks. Fincke 2015.)

Keskustien säilyminen ennallaan on puolestaan voinut merkitä sitä, että rakennuskanta on keskeisiltä osiltaan uusiutunut voimakkaasti taajaman kasvaessa. Näin on tapahtunut esimerkiksi Kangasniemellä. Kolmenkymmenen vuoden tarkastelujakson aikana väkiluku on kaksinkertaistunut ja keskustaaajaman kaupallinen kehitys ja sen myötä liikerakentaminen on ollut voimakasta. Taajaman rakenne on silti pysynyt kompaktina. Tähän ovat vaikuttaneet runsas ympäröivä vesistö sekä etäisyys vetovoimatekijöistä kuten vilkkaista valtateistä. Kangasniemen erityispiirre on myös kausiasumisen eli kesäasukkaiden keskeinen

merkitys, joka osaltaan ylläpitää kaupallisten palvelujen tarjontaa.

Edellä kuvattuihin toiminnallisten painopisteiden muutoksiin ovat vaikuttaneet eniten liikenteelliset ratkaisut. Suomalaiset maaseututaajamat ja kirkonkylät olisivat hyvin erilaisia ympäristöjä, mikäli niiden keskustoja olisi lähdetty 40 vuotta sitten kehittämään jotenkin muutoin kuin liikenteellisten ratkaisujen ehdoilla. Hyvä saavutettavuus ja riittävät kulkuyhteydet ovat aina olleet maaseututaajamien keskeinen ehto. Vesistöireittien merkityksen vähentyessä maantieliikenteen kehittämiseen on kohdistunut huomattavia paineita. Pitkien välimatkojen maassa kuljetusliikenteen toimintaedellytysten turvaamista on pidetty keskeisenä aluepoliittisena näkökohtana. Liikenteellisiin ratkaisuihin nivoutuu myös kysymys kevyenliikenteen roolista maaseututaajamissa. Vaikka suurin osa suomalaisten maaseututaajamien keskustoista mahtuu alueelle, jonka halkaisija on kilometrin pituinen, *Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla* -tutkimuksessa on voitu havaita, että hyvin lyhyetkin matkat (alle 2 km) taajamien ja kirkonkyläien keskustoissa kuljetaan usein autolla. Näin tapahtuu siinäkin tapauksessa että sekä asuin- että työpaikka sijaitsevat taajaman keskustassa. (Hentilä ja Rönkkö 2015.) Taajamarakenteeseen sisältyy kevyenliikenteen väyliä, mutta autoliikenteen hallitsemisessa ympäristöissä esimerkiksi lasten omatoimisen liikkumisen turvallisuus on kyseenalaista.

Myös maanomistusoloilla on usein ollut merkittävä vaikutus taajamarakenteen muutoksiin. Taajamien ja kirkonkyläien jälleenrakennuskauden alueet sijoituivat usein rakenteellisesti yksittäisinä alueina keskustan ulkopuolelle. Uutta asutusta muodostettiin nimenomaan sinne, mistä maata oli saatavilla. Tästä seurannutta yhdyskuntarakenteen hajautumista kritisoitiin jo 1950-luvulla. (Meurman 1952, 130–131.)

Myöhempien vuosikymmenien muutokset maaseututaajamissa ovat sidoksissa yleiseen kaupungistumiseen ja sen myötä omaksuttuihin rakennustapoihin. Typpitalorakentaminen yleistyi, ja taajamiin alkoi syntyä laajempia uusia asuinalueita kunkin vuosikymmenen rakennustyyliä seuraten. Aiemmin mainittu valtiojohtoisuus

kaavoituksessa tai paikallisen asiantuntemuksen vähäisyys eivät myöskään edistäneet omaleimaisuutta.

Selkeä käännekohta kaupungistumiskehityksessä asetui 1980-luvun taitteeseen. Silloin havahduttiin valtakunnallisesti pohtimaan, onko kehityskulku oikeaa ja mitä voitaisiin tehdä maaseututaajamien omaleimaisuuden pelastamiseksi. Kansainvälisiin diskursseihin liittyvä paikan arvo, paikan käsittely ja sen ymmärtäminen nousivat keskusteluissa yhdeksi tärkeäksi vaihtoehdoksi (vrt. Korhonen 1983, 6–10). Tuolloin käynnistynyt keskustelu toi tarpeellista kritiikkiä vallinneeseen tilanteeseen ja suunnittelutapaan, mutta mitään käänteentekevää muutosta suunnittelun osalta ei kuitenkaan tapahtunut. Maaseututaajamien kaavoittaminen jatkui edelleen kaupungistumisen malleja noudattaen. 1990- ja 2000-lukujen osalta merkittävimpiä rakennettuun ympäristöön vaikuttaneita tekijöitä on ollut puurakentamisen yleistyminen verrattuna 1980-luvulla vielä vallinneeseen kivimateriaalien käyttöön niin asuin- kuin julkisessa rakentamisessakin.

Taajamien tyypillisenä ongelmana 2010-luvulla on, että valtateiden ympäristössä sijaitsevat uudet palvelukeskittymät kuten liikenneasemat ovat muusta yhdyskuntarakenteesta irrallisia ja yksipuolisia. Lähes jokaiselta kylänraitilta on purettu vanhoja rakennuksia, ja tilalle on noussut täsmälleen samanlainen pankki ja kauppa kuin naapuripitäjäänkin. 1980- ja 1990-luvuilla taajamien ja kirkonkylien keskustoihin rakennettiin vielä julkisten palveluiden rakennuksia, mutta 2000-luvulle tultaessa uudisrakentaminen on liittynyt valtaosin päivittäistavarakauppaan tai kerrostalorakentamiseen. Kaupallinen rakentaminen noudattaa keskusliikkeiden asettamia reunaehtoja. Yhdeksi keskeiseksi haasteeksi maaseututaajamissa on muodostunut palvelusektorin muuttuminen ja kaupallisten palvelujen uudenlainen keskittyminen. Ilmiön taustalla ovat muun muassa vähittäiskaupan muutos kohti yhä suurempia yksiköjä ja tästä osaltaan seurannut keskustojen toiminnallinen yksipuolistuminen. Yhden selkeän keskuksen kuten raitin tai sekatavarakauppojen häviämisen myötä myös sosiaaliset kohtaamispaikat ovat yhä enemmän jakautuneet

ikä- ja väestöryhmittäin tai muuttuneet virtuaalisemmiksi.

Taajamien nykytila: pysyvä keskeneräisyys

Yhteenvetona voi todeta, että suomalaisten maaseututaajamien nykytila heijastaa yhä kasvun ideologian pohjalle laadittujen suunnitelmien ja niiden osittaisen toteutuksen ongelmallisuutta. Etenkin maaseututaajamien keskustat ovat monin paikoin pysähtyneet tilanteeseen, jota voitaisiin luonnehtia pysyvän keskeneräisyyden paradoksiksi. Sille ominaisia piirteitä ovat taajamakuvan hajanaisuus ja jäsentymättömyys sekä toiminnallisesti passiiviset tai vajaakäyttöiset alueet. Keskustojen kehittämisen suurimmat taloudelliset esteet kulminoituvat ylimitoitettun rakennusoikeuden mukanaan tuomaan epärealistiseen odotusarvoon ja ratkaisemattomiin maanomistuskysymyksiin. Toisaalta yhä lisääntyvän verkkokaupan myötä keskustan yrityksille toiminnan kannattavuuden kynnyskysymyksenä voi olla vanhojen ja kenties teknisesti huonokuntoisten toimitilojen alhainen vuokrataso.

Kuntien merkittävimmät haasteet liittyvät väestön ikääntymiseen, työllisyyteen ja julkisen talouden kestävyysvajeeseen sekä suuren korjausvelan hallintaan (Kuntatalouden sopeutusohjelma 2014–2018). Teknisesti huonoon kuntoon päässyt rakennuskanta tulee elinkaarensa loppuun tai joutuu käyttökieltoon esimerkiksi sisäilmaongelmien vuoksi. On selvää, että etenkin kuntapalveluita varten rakennettua rakennuskantaa on tullut ja tulee yhä enenevässä määrin tähän vaiheeseen. Tyhjentyvän rakennuskannan uusio- käyttö yhdistettynä kunta- ja palvelurakenteiden muutoksiin on suuri kysymysmerkki. Julkisten rakennusten ja liikerakennusten rakentaminen on ollut vilkasta erityisesti 1960–1970 -luvuilla. Samaan aikaan rakentamisen laatu on jättänyt paljon toivomisen varaa. Rakenteiden ikääntymisestä ja käytöstä syntyvien korjaustarpeiden lisäksi korjauskustannuksia aiheuttavat rakennuksiin kohdistuvat uudet toiminnalliset vaatimukset. (Nippala et al. 2006.) Vaadittavat peruskorjaus- ja uudisrakentamisinvestoinnit ovat varsinkin

väestöltään supistuvissa kunnissa resursseihin nähden erittäin mittavia. Haastavasta yhtälöstä muodostuu suuri vaara toistaa vanhoja virheitä, ja toteuttaa pakottavat uudisrakentamisinvestoinnit kestävän kehityksen vastaisella tavalla halvasti ja huonolaatuisesti.

Identiteetin, muutoksen ja uudistumisen ongelma

Suomalaisia maaseututaajamia yhdistävä piirre on niiden rakennuskannan monenikäisyys ja kerroksellisuus, ja säilyneen kulttuuriperinnön määrä ja laatu voivat vaihdella merkittävästi. Tyypillisessä palvelutaajamassa vanhin rakennusperintö sijoittuu yleensä fragmentaarisesti eikä yhtenäisinä alueina (vrt. kuva 4 yllä). Kulttuuriperinnön säilymiseen vaikuttavat tekijät voivat olla luonteeltaan paikallisia tai paikalliseen kulttuuriin liittyviä, mutta myös sidoksissa eri aikakausille tyypilliseen hallintoon sekä suunnittelu- ja rakennustapaan. Toisaalta vahvojen traditioiden aseman katoaminen on myös tehnyt muutokset helpommiksi, jolloin uudet arvot saatetaan omaksua hyvin lyhyessä ajassa. Tämä näyttäytyy

maaseudun kulttuuriympäristöissä esimerkiksi tiheään vaihtuvina asuinrakentamisen trendeinä ja kausittain vaihtuvina tyyppitalomallistoina. Toisaalta nopeatahtisessa muutoksessa voi muodostua arvojen ja merkitysten tyhjiö, jolloin rakennetun ympäristön kehittäminen voi muuttua erittäin vaikeaksi ja konfliktien värittämäksi. Traditiolle onkin ominaista se, että se myös vastustaa muutosta. Pysyvyyden ja jatkuvuuden kokeminen ympäristössä on ihmiselle erityisen tärkeää, koska se antaa myös perspektiivin tulevaisuudelle. (Fornäs 1998, 35.)

Taajamien nykyinen ilme on tulosta sotien jälkeisistä nopeiden muutosvaiheiden kausista ja kaavoituksen keinoin tavoitellusta muutoksen ohjaamisesta ja hallinnasta. Muutoksen käsitettä voidaan tarkastella kahdesta toisilleen vastakkaisesta näkökulmasta. Lineaariseen ja rationaaliseen maailmankuvaan perustuvassa mekaanisessa lähestymistavassa muutos nähdään häiritseväenä tapahtumana, jota on pyrittävä kontrolloimaan. Sen sijaan moninaisuutta, dynaamisuutta ja kompleksisuutta korostavassa lähestymistavassa muutos ymmärretään luonnolliseksi olotilaksi, joka antaa myös mahdollisuuden luovuudelle ja

uuden oppimiselle. Muutos on siis mahdollisuus, mutta toisaalta myös haaste. (Jalonen 2007, 130, 149.)

Kulttuuriympäristöjen muutosta ei edellä kuvatun lähtökohdan mukaisesti tule nähdä vain alkuperäisen identiteetin vastaisena uhkana, vaan dynaamisena osana ajallisia ja tilallisia prosesseja.³ Wienin julkilausuma (*Vienna Memorandum...* 2015) korostaa muutosta jopa elimellisenä osana paikkojen merkitysten muodostumista. Rakennustraditioita tarkemmin tarkasteltaessa on havaittu, että perinne on ollut luonteeltaan dynaamista ja muuttuvaa. Siihen on innokkaasti omaksuttu uusia vaikutteita ja vanhoja rakennustapoja korvattu uusilla tai mukauduttu uuteen tilanteeseen ja sen vaatimuksiin. Perinteen tutkimusta voidaan tästä näkökulmasta laajentaa esimerkiksi selvittämällä, miten uusia perinteitä syntyy ja miten ne muuttuvat. (Vellinga 2006, 88–90.)

Tätä taustaa vasten voidaan pohtia luovan uudistumisen mahdollisuuksia suomalaisen maaseututaajaman identiteetin näkökulmasta. Olisiko kasvun kaavoituksen tieltä väistyneen perinteisen kirkonkylä- ja taajamaympäristön jälleenrakentaminen mahdollinen vaihtoehto? On huomattava, että kulttuuriympäristön identiteetti ei muodostu vain rakennetusta ympäristöstä, vaan myöskin ihmisen muokkaamasta maisemasta, lähiympäristöstä ja niiden elementeistä. Se ei siten ole sidoksissa vain alkuperäisen rakennusperinnön säilymiseen.

Rakennettujen kulttuuriympäristöjen identiteetin ja muutoksen ongelmaa on mahdollista havainnollistaa niin kutsutun Theseuksen korvausparadoksin⁴ avulla. Se tarkastelee filosofista kysymystä siitä, onko kohde, jonka kaikki osat on vähitellen korvattu uudella, edelleen identiteetiltään sama kuin alkuperäinen kohde. Kysymystä on

pohdittu rakennusperinnön autenttisuuden osalta muun muassa ympäristöissä, jotka ovat tuhoutuneet sodan seurauksena. (Esim. Kuźnicki 2013, 24–33; Ks. myös Riukulehto 2013, 41–42 ja Riukulehto 2014, 310–315.) Tällöin kulttuuristen artefaktien materiaalin alkuperäisyys ei voi olla kriittisin identiteetin säilymisen tekijä. Theseuksen laivan paradoksi kiteytyy myös erityisellä tavalla puurakentamisen perinteeseen, joka on keskeinen myös tarkasteltaessa suomalaista rakennusperintöä. Ajan saatossa puisia rakennuksia on korjattava vaihtamalla vaurioituneet osat uusiin, jolloin jossain vaiheessa jokainen puuosa on tullut ainakin kertaalleen korvatuksi uudella.

Muuhun kuin materiaalisuuteen sidottu autenttisuuden määritelmä käy hyvin ilmi myös japanilaisessa temppelinrakennuskulttuurissa, jossa kulttuuriperintökohteet rakennetaan uudestaan säännöllisin väliajoin. Nämä periaatteet esitettiinkin Naran julkilausumassa (*Vienna Memorandum on World Heritage 1994*), jonka taustalla on ollut erityisesti kysymys japanilaisten puurakenteisten temppelien alkuperästä ja asemasta autenttisina rakennusperintökohteina. Niissä olennaiseksi muodostuvat alkuperäisten rakentajien intentio, tradition jatkuvuus, käyttötarkoitus ja näihin sitoutuneet merkitykset. Rakennuksen alkupe-
räinen idea ja tarkoitus, ja sitä myötä identiteetti, pysyvät kuitenkin muuttumattomina.

Theseuksen paradoksin ratkaisua on pohdittu eri yhteyksissä Aristoteleen *Metafyysikassa* kuvaaman neljän synn avulla. Nämä ovat formaali syy eli muoto (kohteen suunnitelma), materiaallinen syy (rakennusaine), aikaansaava syy (valmistustekniikka), sekä päämääräisyys (käyttötarkoitus). Aristoteles päätyi omassa tulkinnassaan formaaliin syyn identiteetin perustavana tekijänä. Kohde on siten autenttinen, mikäli sen formaalinen syy eli sen alkuperäinen suunnitelma ei muutu, vaikkakin sen rakentamiseen käytetty materiaali voi korvautua ajan kuluessa.

Maaseututaajamien ja kirkonkyläperinteisen, orgaanisesti kasvaneen muodon nähtiin edellyttävän uudelleen järjestämistä modernin yhteiskuntakehityksen mukaiseksi. Modernistista suunnitteluideologiaa palvelemaan valjastettiin niin muoto, materiaali, valmistustekniikka kuin käyttötarkoituskin.

3 Vrt. Johan Fornäs (1998): ”Kukaan ei astu kahdesti täsmälleen samaan kulttuuriin virtaan. Kulttuuri ei ole staattinen rakenne, vaan muuttuu jatkuvasti. Kukaan ei voi välttää joutumasta sen pyörteisiin.” (Fornäs 1998, 11.)

4 Alkup. Plutarkhos (75 jKr.), Theseus: Theseuksen laiva lähtee satamasta. Matkan aikana laivan kaikki osat vaihdetaan yksi kerrallaan. Kun laiva palaa takaisin satamaan, onko se enää sama laiva, jos sen kaikki osat on vaihdettu uusiin? Vrt. myös toinen tunnettu anekdootti: ”Tämä on isoisäni kirves: isäni asensi siihen uuden varren, ja minä olen asentanut siihen uuden terän.”

Näiden suunnitteluperiaatteiden mukaiset päämääräorientoituneet (tavoiterationaaliset) suunnitelmat ovat johtaneet kylläkin tehokkuaseen, mutta laadultaan varsin yksipuoliseen ympäristöön. Modernia uusasiallisuutta on sanottu leimanneen armottoman käytännöllisyyden epäkäytännöllisyys, jonka käyttäjä lopulta tuskallisesti kokee ympäristössään. (Leach 2008.) Toisin sanoen, pelkkä tarpeeseen vastaaminen ei tee rakennetusta ympäristöstä hyvää tai merkityksellistä.

Mielenkiintoinen kysymys on myös, ovatko kielteisille muutoksille altistuneet kulttuuriperintöarvot kompensoitavissa. Tutkituissa maaseututaajamissa on huomattu, että kulttuuriympäristön säilyttämiseen kaavoituksessa suhtaudutaan ristiriitaisesti. Rakennetusta kulttuuriympäristöstä tai yksittäisistä rakennusperintökohteista on voinut muodostua tärkeä osa paikkakunnan identiteettiä. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden symbolirakennusten purkaminen on voinut saada aikaan voimakkaita reaktioita paikallisessa yhteisössä, mikä puolestaan on voinut olla pitkällisten maankäyttökonfliktien alkusysäys ja osaltaan eräs ”pysyvän keskeneräisyyden paradoksin” taustatekijä. Tätä taustaa vasten Ruotsissa on pohdittu erityisen kulttuuriympäristökompensaatiomallin soveltamista kulttuurimaisemaan liittyvissä maankäyttömuutoksissa. Tuoreessa katsausartikkelissa on tuotu esille, että ekologisen ja luontoympäristön osalta kompensaatioihin liittyvää tietoa ja osaamista on yhä kasvavassa määrin, mutta kulttuurisia kompensaatiomalleja on tutkittu vain vähän. (Rönn 2015, 48; ks. myös Gustaffsson 2009.) Näille olisi kuitenkin tarvetta esimerkiksi kaivostoimijoitten tai suurten tuulipuistoalueitten suunnitteluprosesseissa, ja kompensaatiomallia olisi mielenkiintoista tutkia myös suomalaisen kaavaprosessin kontekstissa.

Kun pohditaan suomalaisten maaseututaajamien ja kirkonkyläjen muutosprosesseja sekä kysymystä elinvoimaisuudesta, keskeisimmäksi olemassaolon oikeutukseksi muodostuvat asumiseen, työssäkäyntiin ja palveluihin liittyvien tarpeiden tyydyttäminen (vrt. päämääräisy). Taajaman identiteetti on siten suhteessa sen asemaan yhteiskunnallisella ja aluetaloudellisella

tasolla. Palvelutaajamien osalta on uhkakuvaa, että mikäli niiden toiminnallinen elinvoima, rakennuskannan käytön jatkuvuus, sosiaalinen merkittävyys ja asema laimenevat tarpeeksi, palvelut siirtyvät lähimpään kaupunkiin.

Kuntaliitosten myötä tapahtuvat toiminnallisen statuksen muutokset muodostavat suuren haasteen taajamien identiteetille. Tosin on myös havaittu, että kuntaliitos voi toimia vanhan kirkonkylän identiteettiä aktivoivana tekijänä, jonka säilyttämiseksi asukkaat voivat ryhtyä uudelleenlaiseen yhteisölliseen toimintaan (vrt. Rautamäki ja Westerlund 2015). Varsinkin jos asukas on aiemminkin samastunut voimakkaasti kotikuntaansa, kuntaliitoksen yhteydessä kokemus aktivoituu aivan erityisesti. Esimerkiksi vanhojen nimien poistaminen herättää suuttumusta. (Riukulehto ja Suutari 2012, 97–102.)

Yhteenveto

Olemme tarkastelleet maaseututaajamien muutosprosesseja suhteessa niiden alueelliseen kontekstiin, yhteiskunnalliseen asemaan sekä rakennetun kulttuuriympäristön arvostukseen eri aikakausina. Kulttuuriympäristön moninaiset merkitykset rakentuvat yhteisvaikutuksellisesti ajassa ja paikassa. Kulttuuri on sekä aineellista että aineetonta, ja voikin todeta, että on tarpeen etsiä aktiivisesti uudenlaista toimintakulttuuria, samansukuista kuin se, jolla maaseututaajamat ovat aiemmissa historiallisissa tilanteissa muodostuneet keskusverkoston solmukohdiksi.

Tämän vuoksi suunnittelun ja kehittämistoimenpiteitten perustana on oltava monipuolinen ymmärrys ihmisen, kulttuurin ja fyysisen ympäristön vuorovaikutuksesta. Periaatteellisten linjauksen tekeminen ja niihin sitoutuminen edellyttävät yhteistä näkemystä siitä, mikä on arvokasta ja säilyttämisen arvoista. Erilaisten tavoitteiden yhteensovittamisessa on kysymys vuorovaikutteisesta yhteiskehittelyn prosessista, jossa toimintaympäristön osaelementtejä kuten arvokasta rakennusperintöä tai elinkeinotoiminnan kehittämistä ei tarkastella erillisinä tai vastakkaisina asioina, vaan haetaan kokonaisuuden kannalta toimivinta ratkaisumallia. Historiallinen identiteetti ja sen näkyvyys

kulttuuriympäristössä ovat yksi hyödynnettävä rakennusosa tässä prosessissa.

Edellä on myös pohdittu maaseututaajamien identiteettiä ja muutosta sekä tähän johtaneita tekijöitä ja haasteita. Maaseututaajamien tulevaisuuden osalta on tarkasteltava myöskin edellytyksiä pysyvän keskeneräisyyden ja kehittämiskymien epäselvyyden paradoksin ylittämiseen. Taajamien tilanteen muuttaminen vaatii panostuksia paikkakunnan omista lähtökohdista nousevaan kehittämiseen, sopeutumiseen ja uudistumiseen. Jotta maaseututaajamien uudenlainen rooli löytyisi, on voitava siirtyä keskeneräisyyden lopullisuudesta jatkuvasti kehittyvään, mutta ”aina valmiiseen” rakennettuun elinympäristöön (ks. Kaustisen maankäytön kehityskuva 2015). Tämä edellyttää muun muassa kaavoituksen roolin uudelleenarvioimista. Voisiko maaseutualueiden maankäytön suunnittelu olla yhtä aikaa sekä kehittämistä, vaalimista, juridiikkaa, hallintaa, hillintää, eheyttämistä, sääntelyä että intressien yhteensovittamista? Kysymystä voitaisiin lähestyä esimerkiksi kaupunkiseutuja tarkastelevien rakennemallien kautta, jotka perustuvat alueen vahvuuksien ja mahdollisuuksien tunnistamiseen. Pieniä maaseutukeskuksia voitaisiin tarkastella vastaavalla tavalla suhteessa laajempaan alueelliseen verkostoonsa.

Strategisen tarkastelun tarvetta voi perustella

resurssien paremmalla kohdentamisella ja osaoptimoinnista luopumisella. Ilman strategista suunnittelun ja toteutuksen toimintamallia pienet maaseutukunnat ovat sopeutumiskyvyn näkökulmasta erityisen haavoittuvassa asemassa muutosten suhteen, uusiutumismahdollisuuksista puhumattakaan. Tällä tavoin voitaisiin niukkenevien voimavarojen myötä ottaa tavoitteeksi resurssiviisaan maaseututaajaman konsepti, joka mahdollistaisi maaseututaajamien taloudellisesti, ekologisesti ja sosiokulttuurisesti kestävä uudistumisen.

Yleisenä pitkän aikavälin tavoitteena tuleekin olla maaseudun maankäytön suunnittelun ja siihen perustuvien ratkaisujen laadun parantaminen. Tulevaisuudessa elinympäristön laadulliset tekijät kuten viihtyvyys sekä hyvinvointiin ja terveyteen liittyvät arvot tulevat korostumaan. Sen vuoksi tarvitaan paikallisiin olosuhteisiin, rakennusperintöön ja aluehistoriaan ankkuroituvaa ja siitä ponnistavaa maankäytön suunnittelua, jonka avulla edistetään asukkaiden ja muiden maaseututoimijoiden hyvinvointia ja arjen sujuvuutta. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksen fokuksista onkin suunnattu muun muassa Oulun yliopistossa kohti rakennetun ympäristön ja maankäytön suunnittelun mahdollisuuksia edistää yhtäaikaista kulttuuri- ja luonnonperinnön säilymistä ja asukkaiden hyvinvointia. Meneillään on uusia

**Kuva 5: Sodankylän
keskusraittia.
(Esko Härkönen)**

moni- ja poikkitieteellisiä tutkimusavauksia, joissa tartutaan rakennetun kulttuuriperinnön säilyttämisen ja kehittämisen haasteisiin pienillä ja harvaan asutuilla pohjoisilla paikkakunnilla kuten esimerkiksi Sodankylässä (kuva 5).

Alue- ja yhdyskuntarakenteen suuressa muutoksessa maaseututaajamilla voi tulevaisuudessa olla hyvin erilainen funktio kuin nykyään. Näihin liittyen on pohdittava paitsi palveluiden saata-

vuuden kysymyksiä myöskin lähivaikuttamisen mahdollisuuksia ja yleensäkin alueen identiteettiä. Hallintorakenteisiin keskittyvän pohdinnan lisäksi tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomioita myös konkreettiseen fyysiseen ympäristöön – sen muutokseen, nykytilaan sekä niihin välineisiin jolla muutosprosesseja oletettavasti pyritään ohjaamaan. Alueidenkäytön suunnittelujärjestelmä on vain yksi osa sitä.

Lähteet

- Aarrevaara, Eeva (toim.) 2015. Suomalainen maaseututaajama muutospaineesa. Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla -tutkimushankkeen loppuraportti. Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3, Lahti.
- Aarrevaara Eeva, Tapani Vuorinen & Carita Uronen 2007. Päijät-Hämeen maisemaselvitys. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisusarja C, Lahti.
- Alexander, Christopher 1964. Notes on the Synthesis of Form. PhD Dissertation. Harvard University Press, Cambridge.
- Aristoteles (suom. 1990/alkup. 300 eaa.). Metafysiikka. Suom. Tuija Jatakari, Kati Näätäsaari, Petri Pohjanlehto. Teokset VI. Gaudeamus, Helsinki.
- Fornäs, Johan 1998. Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia. Vastapaino, Tampere.
- Gustafsson, Christer 2009. The Halland Model - A trading Zone for Building Conservation with Labour Market Policy and the Construction Industry, Aiming at Regional Sustainable Development. Academic Dissertation, Chalmers University of Technology.
- Hautamäki, Lauri 1978. Alueidentiteetti maaseuturakentamisen perustaksi. Rakennustaito 1978/4.
- Hentilä, Helka-Liisa & Emilia Rönkkö (toim.) 2015. Kaustisen maankäytön kehityskuva. "Kaustinen – aina valmiina". Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 144, Oulu.
- Ihatsu, Emilia (toim.) 2007. International programme between the Oulu, Budapest and Dublin Schools of Architecture "Heritage at risk in rural Europe, Finland 2006-2007" publication A 44, University of Oulu, Oulu.
- Ihatsu, Emilia & Raine Mäntysalo (toim.) 2006. International programme between the Oulu, Budapest and Dublin Schools of Architecture "Heritage at risk in rural Europe, Hungary 2005-2006" publication A 38, University of Oulu, Oulu.
- Jalonen, Harri 2007. Kompleksisuusteoreettinen tulkinta hallinnollisen tehokkuuden ja luovuuden yhteensovittamisesta kunnallisen päätöksenteon valmistelutyössä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen teknillinen yliopisto. Julkaisu 693. Tampere.
- Koponen, Olli-Paavo 2006. Täydennysrakentaminen. Arkkitehtuuri, historia ja paikan erityisyys. Akateeminen väitöskirja. Tampereen teknillinen yliopisto, arkkitehtuurin historian ja teorian laitos, Tampere.
- Korhonen, Ahti 1983. Maaseutu ja arkkitehtuuri. Tiili 1983/2, 6–10.
- Korhonen, Teppo 1988. Kansanomainen rakennustaide keskiajalta 1800-luvun lopulle. Teoksessa: ARS: Suomen Taide 2. Toim. Salme Sarajas-Korte, Eeva Rista, Ritva Rätty ja Bengt von Bonsdorff. Weilin & Göös, Keuruu.
- Kovanen, Kirsti 2015. Maaseututaajamien kulttuuriympäristön arvot ja säilymisen haasteet. Teoksessa: Suomalainen maaseututaajama muutospaineesa. Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla- tutkimushankkeen loppuraportti. Toim. Eeva Aarrevaara. Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3, Lahti, 124–126.
- Kuitunen, Hannele 2013. Kirkonkylästä maaseututaajamaksi. Saatavissa: http://www.rakennusperinto.fi/kulttuuriymparisto/artikkelit/fi_FI/Kirkonkylasta_maaseututaajamaksi/ [Viitattu 24.9.2015].
- Kukkonen, Heikki 2015. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopulta nykypäivään. Teoksessa: Suomalainen maaseututaajama muutospaineesa. Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla- tutkimushankkeen loppuraportti. Toim. Eeva Aarrevaara. Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3, Lahti, 109–113.

- Kukkonen, Heikki, Mirja Lievonon & Maija Rautamäki 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisu B 47. Espoo
- Kuntatalouden sopeutusohjelma 2014–2018. Saatavissa: <http://www.kunnat.net/fi/palvelualueet/kuntatalouden-sopeutusohjelma/kuntatalouden-sopeutusohjelma-2014-2018/Sivut/default.aspx> [viitattu 25.9.2015].
- Kuźnicki, Kacper 2013. The Authenticity of the Reconstructed Old Town of Warsaw: A Reflection. *e-conservation Journal* 1. Saatavissa: <http://www.e-conservation.org/issue-1/16-the-authenticity-of-the-reconstructed-old-town-of-warsaw> [viitattu 23.9.2015].
- Kyläleiskaavoitus. Opas kaavoittajille, kunnille ja kylille. Suomen Ympäristö 3/2012. Saatavissa: http://www.mal-verkosto.fi/filebank/1097-SY3_2012_Kyläleiskaavoitus_FINAL.pdf [Viitattu 23.11.2015].
- Leach, Neil (toim.) 2008. *Rethinking Architecture. A reader in cultural theory*. Routledge, London and New York.
- Meinander, Henrik 2007. Suomen historia. Linjat, rakenteet, kiinnekohdat. Alkuperäinen teos: *Finlands historia – Linjer, strukturer, vändpunkter*. 2006. WS Bookwell, Porvoo.
- Nippala, Eero, Terttu Vainio & Harri Nuuttila 2006. Rakennustyyppikohtainen peruskorjaustarpeen arviointi kuntien rakennuksissa. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Norberg-Schulz, Christian 1971. *Existence, Space and Architecture*. Studio Vista, London.
- Passinmäki, Pekka 2011. *Arkkitehtuurin uusi poetiikka*. Akateeminen väitöskirja, Tampereen teknillinen yliopisto. Arkkitehtuurin laitos. Julkaisu 5, Tampere.
- Plutarkhos 75 jKr. *Theseus*. Translated by John Dryden. The Internet Classics Archive. Saatavissa: <http://classics.mit.edu/Plutarch/theseus.html> [Viitattu 23.9.2015].
- Rakennusperintö 2015. Saatavissa: http://www.rakennusperinto.fi/kulttuuriymparisto/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/#kulttuuriperinto [Viitattu 23.9.2015].
- Rakennussuojelu 1987. Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, Tiedotus 1/1987. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Rakennussuojelukomitean mietintö 1974. Komiteamietintö 1974:80. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Rapoport, Amos 1977. *Human aspects of urban form. Towards a Man- Environment Approach to Urban Form and Design*. Urban and Regional Planning Series, Volume 15. Pergamon Press, Oxford.
- Rautamäki, Maija & Ina Westerlund 2015. Perniö. Teoksessa *Suomalainen maaseututaajama muutospainneissa*. Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla- tutkimushankkeen loppuraportti. Toim. Eeva Aarrevaara. Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3, Lahti, 39–45.
- Riukulehto, Sulevi 2013. *Homely Sites and Landscapes as Elements of Regional Identity*. In *Identities, Cultures, Spaces. Dialogue and Change*. Edited by Fernando Kuhn. Cambridge Scholar Publishing. Newcastle Upon Tyne 2013, 41–56.
- Riukulehto, Sulevi 2014. Kotiseudun merkitys alueidentiteetin ja alueellisen yhteisöllisyyden muodostumisessa. Teoksessa *Yhteisöllisyyden perintö*. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla. Toimittaneet Jari Eilola ja Laura-Kristiina Moilanen. SKS. Helsinki 2014, 309–335.
- Riukulehto Sulevi ja Timo Suutari 2012. Joki on Nurmon äiti. Nurmonjokilaakso kotiseutukuvassa. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti. Julkaisu 28. Seinäjoki 2012, 95–112.
- Rönkkö, Emilia 2012. Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa. Akateeminen väitöskirja, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, Oulu.
- Rönkkö, Emilia 2015a. Maaseudun kirkonkylä ja kulttuuriympäristöjen muutos 1970-luvun lopulta 2010-luvulle. Teoksessa *Suomalainen maaseututaajama muutospainneissa*. Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla- tutkimushankkeen loppuraportti. Toim. Eeva Aarrevaara. Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3, Lahti, 20–33.
- Rönkkö, Emilia. 2015b. Maaseututaajamien tutkimuksen metodiikka. Teoksessa *Suomalainen maaseututaajama muutospainneissa*. Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla- tutkimushankkeen loppuraportti. Toim. Eeva Aarrevaara. Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3, Lahti, 94–108.
- Rönn, Magnus. 2015. Kulturmiljökompensation – en sammanställning av FoU-insatser. Teoksessa: *Kompensationsåtgärder vid exploatering i kultur- och naturmiljöer*. Grahn Danielson, Rönn & Swedberg (toim.). Scandinavian book: Kulturlandskapet och KTH/Arkitektur, 48–104

-
- Salokannel, Mervi 1993. Arkkitehdin ammatin professionalisaatio. Teoksessa Konttinen, Esa. (toim.). Ammattikunnat, yhteiskunta ja valtio. Suomalaisten professioiden kehityskuvia. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu 55. Jyväskylän yliopiston monistuskampus, Jyväskylä, 45-77.
- Tarjanne, Liisa 2015. Ympäristöhallinnon ja lainsäädännön muutos maaseututaajamien kannalta. Teoksessa: Suomalainen maaseututaajama muutospainneissa. Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla- tutkimushankkeen loppuraportti. Toim. Eeva Aarrevaara. Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3, Lahti, 114–120
- Vienna Memorandum on World Heritage 1994. The Nara Document on Authenticity. Saatavissa: <http://whc.unesco.org/document/9379> . [Viitattu 23.9.2015].
- Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape. 2015 saatavissa: <http://whc.unesco.org/en/documents/5965> [Viitattu 23.9.2015].
- Vellinga, Marcel 2006. Engaging the future: vernacular architecture studies in the twenty—first century. Teoksessa Vernacular Architecture in the Twenty-First Century, Theory, education and practice. Taylor & Francis, London and New York.
- Werne, Finn 1980. Allmogens byggnadskultur förvandling och upplösning intill 1900-talets början. Väitöskirja. Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg.